

UCHAMBUZI WA RIWAYA

WATOTO WA MAMA NTILIE

MWANDISHI: EMMANUEL MBOGO

WACHAPISHAJI: HEKO PUBLISHERS

MWAKA: 2002

JINA LA KITABU

Jina la kitabu WATOTO WA MAMA NTILIE limesadifu yaliyomo ndani ya kitabu, kinaeleza kuhusu maisha ya watoto wa mama ntilie. Maisha ya dhiki, umaskini uliokithiri, maisha yasiyo ya faraja yaliyokosa malezi bora, chakula bora, elimu, huduma ya afya nk. Jina la kitabu linaakisi yaliyomo ndani ya kitabu na katika jamii yetu ya leo kwani akina mama wengi hawana kazi nzuri za kuwaingizia kipato kikubwa na bado wanategemewa katika malezi. Mwandishi ametumia jina hili ili kibua kero na matatizo yaliyoko katika jamii.

UTANGULIZI WA KITABU

Riwaya ya Watoto wa Mama N'tilie ni riwaya ambayo inasadifu maisha ya Mtanzania wa leo. Inaangazia suala la umaskini na hali ngumu ya maisha, wimbi la watoto wa mitaani, masuala ya uhalifu wizi na ujambazi, malezi nk. Mwandishi Mbogo amejitahidi sana. Pia katika fani ametumia muundo na mtindo wenye kuwavutia wasomaji pia kawaumba wahusika wake kwa usadifu wa hali ya juu huku mandhari yake ikiwa ni halisi inayosawiri maisha ya Tanzania.

FANI

MUUNDO

Muundo uliotawala katika riwaya hii ni muundo wa rukia au rejea. Mfano sura ya tatu mwandishi anatuelezea juu ya safari ya Mama ntilie kwenda matombo uk.34. Lakini anaacha kisa hicho ndani ya sura hiyohiyo anaanza kutuelezea juu ya kuzaliwa kwa watoto Kurwa na Doto na asili yao. Pia uk.80 mwandishi anatudokeza juu ya safari ya kwenda kwa Musa na hatuoneshi hatma ya safari yake bali anarukia kisa kingine na kuanza kutuelezea juu ya Zita kupandwa na kichaa uk.81. Vilevile uk.85-86 anatusimulia juu ya safari ya Mama Zita na Zenabu kuelekea hospitali kumwona Zita lakini hatuoneshi hatma ya safari yao bali anarukia kisa kingine na kuturudisha nyumbani kwa Mzee Lomolomo na jinsi anavyofakamia pombe alafu anaturudisha tena kutuambia juu ya kifo cha Zita hospitalini Muhimbili.

Mwandishi amegawa visa na matukio katika sura tano. Sura hizi zimejengwa katika muundo unaotegemeana ili kukamilisha kilele cha masimulizi.

MTINDO

Mtindo aliotumia mwandishi ni wa masimulizi ya mjazo au lugha ya nathari ameeleza visa mwenyewe na vingine wahusika wamevielezea. Pia ametumia mitindo kadha wa kadha. Mfano;

☐ Matumizi ya nafsi

Nafsi ya tatu wingi na umoja

Uk.15 “Peter aliokota kipande cha muhogo” “alisafisha kipande cha muhogo”

Uk.27 “walisaidiana wakaubeba” uk.26 “watu walisongamana walisukumana.....”.

Kwa kiasi kikubwa matumizi ya nafsi ya tatu ndiyo yaliyotawala.

Nafsi ya kwanza umoja na wingi

Uk.58 “nitasema nitasema!”

Uk.58 “njoo tuongee”

Uk.56 “twende tule”

Matumizi ya nafsi ya pili au dayalojia

Uk.89 pale Mama ntilie alipokumbuka majibizano yake na Zita.

*MAMA NTILIE: na hiyo nguo namna gani? Mbona chafu hivyo na leo ndio kwanza
Jumanne.*

PETER: mbwa Mama.....

ZITA: amenikwaruza kidogo na makucha yake.

Matumizi ya tanzu nyingine za kifasihi, mfano wimbo

Uk.78 “Jua ni moto

Tena ni mwangaza

Wa Dunia

Nadina yoo

Nadina mama

Tumwombe Mungu Baba”

Uk.10 wimbo alouimba mzee Lomolomo.

“Kuleni nae

Hata bangi vuteni nae

Lakini ni kazi bure

Mwenzenu nimezaa naye

Pepepe kijani cha mbaazi

Kijaluba na msondo

Kiboko yao”.

Hivyo mwandishi ametumia mitindo hiyo ili kutomchosha msomaji mfano wimbo unamburudisha msomaji, majibizano yanavuta umakini zaidi na matumizi ya nafsi mbalimbali.

MATUMIZI YA LUGHA

Riwaya ya Watoto wa Mama Ntilie imetumia lugha rahisi, fasaha na inayoeleweka kwa wasomaji. Kuna matumizi ya lugha ya kiingereza mfano. *Uk.36 “chloroquine”, “Rosewine na Queen Elizabeth”, Uk.83 “faster faster mama” uk.1 “landrover”.* Pia kuna matumizi ya lugha ya miitaani *uk.41 “kudeku.....”*

□ Matumizi ya tamathali za semi

Tashibiha

uk.10 “mdomo wake ulio kaa kama bakuli la pombe”

Uk.12 “mama ntilie alikaa kama kapigwa na radi”

Uk.15 “miguu kama ya mamba”

Uk.46 “aliinamisha shingo nayo ikapinda kama mforosadi” “kichwa kama stafeli”

Uk.40. “kitovu chake kama jicho chongo”

Uk.23 “Kurwa aliruka nyuma kama Chui”

Uk.45 “akaruka kama Paa”

Tashihisi

*Uk. 10 “mabega yenyewe tayari yalikuwa yamechongwa kwa pombe ya gongo
Yameangalia juu karibu yakutane na masikio”*

*Uk.17 “alizona nywele za kipilipili za Musa ngumu kama katani hazijaonja maji wala
sabuni”*

Uk.19 “moshi wenye harufu ya kuudhi ulilelea hewani na kumlaki mtoto Peter.”

Uk.35 “..... visogo vitatu vilikata kona na kupotea”

Uk.46 “koo lilimsaliti”

Uk.40 “miguuni raba zinazocheka kwa huzuni”

Uk.46 “mlango ule wa kuungwa na gundi ulitika labeka”

Sitiari

Uk.10 “Nyama nyie”

Uk.86 “..... wakatembea mwendo wa Farasi”

Ritifaa

Uk.38 “Mama? Mama yuko wapi, Baba yuko wapi? Mapenzi yao yako wapi?”

Uk.92 “Zita! Zita! Zita! Zita umekwenda! Umenitoroka, Zita mwanangu”

*Uk.93 “Baba! Baba watoto? Mwenzangu! Ee! Amka, simama! Usiniachie tanzia hii peke
Yangu”*

Tafsida

Uk.91 “haja kubwa”

□ Matumizi ya mbinu nyingine za kisanaa.

Onomatopea /tanakali sauti

*Uk.5 “..... aliupinda mgongo kwa mbele akausikia unalia ka-ka-ka-ka, alitema mate tena
Phuuuu”*

Uk.11 “alikhohoa ukho! okho!”

Uk.19 “... Kwa kupiga chafya mbili au tatu Tcha! Tcha! Tcha!”

Uk.50 “Bwee! Bwee! Bwee! Mbwa”

Uk.50 “Hali ... vicheko Woo! Woo! Weee! Weee! Heheheee! Leooo!”

Takriri

Uk.12 “twende! Twende! Nakuwacha nakauwacha!”

Uk.58 “Nivione! Nivione! Nivione vya kazi gani!”

Uk.60 “Nipishe! Nipishe! Nipishe!”

Uk.61 “kukurukakara, kukurukakara, kukurukakara”

Uk.91 “Baba! Baba! amka Baba”

Mjalizo

Uk. 40 “... akapata pesa, akala, akashiba”

Mdokezo

Uk.58 “*usiseme hivyo! Unasikia ee! Usi.....*”

Uk.71 mara akaanza kuimba tena uleule wimbo wake wa “*siwezi kuuwa mtu mama*”

Uk.73 “*lakini.....*”

Uk.79 “*alikumbuka jaa laa jiji na*”

Nidaa

Uk.44 “*Oh! Mungu wangu!*”

Uk.91 “*Mama wee!*”

Uk.90 “*Hamadi! Mtume!*”

☐ Matumizi ya semi

Nahau

Uk.43 “*.... Kupiga usingizi*”

Methali

Uk.34 “*kamba hukatikia pembamba*”

Uk. 69 “*fadhila za Punda*”

Misemo

Uk.35 “*mtu wa maji*” – mlevi.

Uk.13 “*kwake pombe ya mataputapu na gongo alivifanya dini*”.

☐ Matumizi ya taswira

Taswira mwonekano mfano

Uk.1 “*Mbwa huyu mweusi mwenye mkia mweupe, alionekana akitembea mwendo wa polepole. Ulimi wake mrefu ulionekana ukidondoka mate ya utelezi*” hii inatufanya tupate picha halisi ya jinsi Mbwa huyo alivyo kupitia maneno ya msanii”.

Uk.5 “*..... hatua tatu mbele yake Sufuria, Vikombe na Sahani chafu zilizagaa pale nje zikimtaza. Akawaona nzi wakitembea na kurukaruka juu ya vyombo vichafu.*”

Uk.10 “*mabega yenyewe tayari yalikuwa yamechonngoka kwa pombe ya gongo yameangalia juu karibu yakutane na masikio.*”

Uk.69 “*Zenabu alibaki pale mlangoni kavaa gauni aina ya shifti, kitambaa cha Hariri*”

Taswira hisi

Uk.91 “*Mzee Lomolomo alilala mdomo wazi Nzi wakubwa wa kijani kibichi wamejaa tele mdomoni mwake*”. Hii inamfanya msomaji ajisikie kinyaa kutokana na hali hiyo ya Mzee Lomolomo anaposema nzi wa kijani kibichi, kwani hao ni nzi wanaokaa sana chooni na kwenye uchafu.

WAHUSIKA

Mama Ntilie

- Ni mama mzazi wa Peter na Zita
- Ni mke wa Mzee Lomolomo

- Mlezi mzuri wa familia
- Ni mvumilivu sana
- Ana huruma
- Ni mchapakazi na anayejituma
- Ana hali ngumu kimaisha

Mzee Lomolomo

- Ni mme wa mama ntilie
- Baba wa Peter na Zita
- Mlevi
- Mvivu
- Si mlezi bora hajali familia
- Anakufa kwa sababu ya kunywa sana pombe

Peter

- Mtoto wa mama ntilie
- Anakosa elimu kwa sababu ya umaskini
- Ana bidii na mchapakazi
- Ana huruma
- Anafungwa jela sababu ya kufanya biashara haramu ya madawa ya kulevya

Zita

- Mtoto wa kike wa mama ntilie
- Anakosa elimu sababu ya umaskini
- Ni mchapakazi
- Anagombana na Kurwa hakupenda aje kwao, roho mbaya
- Anakufa kwa ugonjwa wa kichaa cha mbwa

Doto

- Ni mtoto yatima
- Mtoto wa mtaani
- Doto anauawa baada ya kujiingiza katika uhalifu wa wizi
- Ni mgomvi na katili

Kurwa

- Ni ndugu yake Doto
- Anaishi mtaani
- Ni yatima
- Ana huruma
- Ana nguvu na jasiri
- Ni mchapakazi
- Anaishia jela kwa sababu ya makosa ya Musa na Peter

Zenabu

- Ni jirani wa Mama ntilie
- Ana huruma
- Mfanyakazi wa baa
- Alimsaidia kurwa kumpeleka hospitali baada ya kupandwa na kichaa.

Musa

- Ni mtoto aliyekosa elimu baada ya kukosa sare na ada
- Alikosa malezi mazuri ya wazazi
- Mhalifu, anafanya biashara haramu za madawa ya kulevya

- Ana tamaa ya pesa
- Ni rafiki mbaya kwani alimshauri Peter kuuza madawa ya kulevya

Mwalimu Chikoya

- Ni mwalimu wa akina Peter na Zita
- Aliwafukuza Peter na Zita shule sababu ya kukosa ada
- Si mwalimu mzuri

MANDHARI

Mandhari iliyotumika katika riwaya hii ni mandhari ya jiji la Dar es Salaam. Hii ni kutokana na kutajwa kwa maeneo ya jiji mfano, Manzese, Tabata, Kiwanda cha Urafiki, Kisutu, Muhimbili nk. Pia ametumia mandhari ya nyumbani mfano nyumbani kwa Mama Ntilie uk.5, mandhari ya hospitali ya Muhimbili uk.89, mandhari ya jaani-jaa la Tabata uk.20.

Kwa hiyo mwandishi ametumia mandhari inayosadifu aliyoyaeleza anaibua dhamira halisi zinazosawiri maisha ya Mtanzania wa leo kwa mandhari hiyo mfano suala la umaskini na wimbi la watoto wa mitaani.

MAUDHUI KATIKA RIWAYA YA WATOTO WA MAMAN'TILIE

Maudhui hujumuisha mawazo na pengine mafunzo mbalimbali yaliyomsukuma mtunzi ama mwandishi wa kazi ya fasihi akaandika kazi yake.

DHAMIRA

Dhamira ni lile wazo linalomfanya mwandishi wa kazi ya fasihi aandike kazi yake. Katika riwaya hii, dhamira nyingi zimejadiliwa kama:

UMASIKINI

Dhamira hii imetawala katika riwaya. Asilimia kubwa ya wahusika ni watu wenye maisha ya dhiki na kazi za kijungujiko. Umasikini wao unadhihirishwa na mitaa wanayoishi kama: Manzese, Msufini, Tabata, Kisutu na Temeke. Maeneo haya ndiyo yaitwayo uswahilini leo hii.

Zita na Pita wanafukuzwa shule kwa sababu ya kukosa ada na sare (uk 1). Mamant'ilie naye anatomia maji ya mwarobaini kutibu homa yake kwa sababu hana pesa ya kununulia dawa za hospitali.

ULEVI

Unywaji wa pombe kupitiliza huweza kusababisha madhara makubwa kwa mtumiaji. Mzee Lomolomo ni mlevi mzoefu, kutokana na ulevi wake, anashindwa hata kuwalipia ada wanae ili waendeleo na shule. Ni ulevi huohuo unamfanya aishi maisha ya dhiki huku akishindwa kutoa mchango kwa familia yake na taifa linalomtegemea. Mwisho Lomolomo anakufa kwa sababu ya pombe.

Mwandishi anasema, "... Lomolomo alikuwa lofa, mtu wa kazi za kijungujiko na vipesa vyake viliishia kwenye pombe..." (uk 7).

MALEZI YA WATOTO

Watoto wasipopata malezi yanayostahili kutoka kwa wazazi wote wawili huwa ni rahisi kwao kujiingiza katika mambo yasiyofaa.

Mwandishi anaonyesha aina tatu za watoto. Kwanza kuna Zita na Pita. Hawa wana wazazi wote wawili lakini baba hajishughulishi na malezi yao. Pia mama naye ametingwa na shughuli nyingi katika genge lake la uuzaji wa chakula. Zita na Pita hawana malezi ya kueleweka. Hali hii inamfanya Pita ajiingize katika biashara ya madawa ya kulevya.

Pili, kuna Dan na Musa hawa hawana baba, wanaishi na mama zao tu. Mama zao hawawajali wala kuwakemea kwa chochote kibaya wanachofanya. Dan anajiingiza katika ujambazi na kupoteza maisha. Musa anajiingiza katika biashara ya madawa ya kulevya na kuishia jela.

Tatu kuna Kurwa na Doto. Hawa hawana wazazi kabisa. Mwandishi anasema, "... walikuwa chokoraa namba moja, kupigana kulala na njaa, kukamatwa na polisi... yalikuwa sehemu ya maisha yao..."

Doto anajiingiza katika ujambazi, huko anauawa na mlinzi Simango.

RUSHWA

Rushwa imeota mizizi katika jamii. Kila uendako, kila upitako na kila utokako utaambiwa toa rushwa ili upate kitu fulani.

Mamant'ilie alishindwa kuyamudu maisha ya mjini kwa sababu ya rushwa aliyokuwa akiwapa askari wa jiji. Kwa kalamu yake isiyoisha wino, Mbogo anaandika, "Kodi na hongo kwa askari wa jiji, ziliikamua faida yake." (uk 32).

MMOMONYOKO WA MAADILI NA KUKOSEKANA KWA UTU

Maadili ya siku hizi si yale ya zamani. Miaka inabadilika na vizazi navyo vinabadilika. Watu ni watu tu lakini hawana utu. Watoto wadogo sasa wanavuta sigara na kutafuna mirungi kama tumuonavyo Dan na Musa. Watu hawana moyo wa kusaidiana tena, wao wanaamini kuwa kila mwenye janga atalila peke yake. Zita anazidiwa na maradhi yaliyosababishwa na kuumwa na mbwa mwenye kichaa. Watu hawakumsaidia, badala yake walivishangilia vioja alivyovifanya. Mwandishi anatuonesha Zenabu akiwaomba msaada na kuwakalipia, "Nisaidieni, mnacheka nini? Wendawazimu wakubwa." (uk 82).

NAFASI YA MWANAMKE KATIKA JAMII

Nafasi ya mwanamke ni jumla ya matendo yote yafanywayo na mwanamke katika jamii yake. Mara nyingi huwa mabaya na yenye mtazamo hasi, lakini mara chache huwa mazuri yenye mtazamo chanya. Mwandishi wa riwaya hii, amemchora na kumjadili mwanamke kwa mawanda mapana kama inavyoelezwa:

- Mama mlezi na mwangalizi mkuu wa familia. Maman'tilie ndiye aliyejua familia yake ile nini, ifanye nini na iishi vipi. Mumewe mzee Lomolomo hakuwa na mchango wowote. Yeye kila kukuchapo alikwenda kilingeni kufakamia mataputapu na pombe haramu.
- Mwenye huruma na moyo wa kutoa msaada. Zenabu anawakilisha tabia hii. Alimsaidia Pita alipokuwa na njaa. Ni yeye akishirikiana na Mama sara walimpeleka Zita hospitali.
- Mwenye mapenzi na kazi. Kurwa anapenda kazi, alifuatana na Maman'tilie kwenda gengeni, huko alimsaidia kuuza chakula. Hata siku moja kurwa hakuchoka kufanya kazi.
- Aliyenyimwa elimu. Zita ni mwanamke aliyenyimwa elimu. Anafukuzwa shule kwa kukosa ada na sare.
- Mzembe na asiyejali malezi ya watoto. Mama Musa ni mzembe na hajali malezi ya mwanae. Yeye ameshika themanini zake na Musa kashika hamsini zake.

Dhamira nyingine zilizojitokeza ni:

Hatari ya ugonjwa wa Malaria

Elimu

Athari ya sayansi na teknolojia

Adha ya usafiri

Wizi na ujambazi

UJUMBE

Ujumbe ni funzo litolewalo na kazi ya fasihi. Mafunzo mengi yametolewa katika riwaya hii:

- i. Watoto wasifukuzwe shule kwa sababu ya kukosa ada, kwani kufanya hivyo kunawanyima haki yao ya kupata elimu.
- ii. Majalala ya kuchoma takataka yajengwe mbali na makazi ya watu. Mwandishi anasema, "Mapafu ya wakazi yaliendelea kuteketea kwa moshi siku hadi siku... watu wale walikuwa wanakufa taratibu." (uk 27).
- iii. Pombe si suluhisho la matatizo.
- iv. Mzaha mzaha hutumbua usaha. Zita alikwaruzwa na mbwa mwenye kichaa, lakini wakapuuzia, mwishi ni kifo cha Zita.

MIGOGORO

Migogoro ni kukosekana kwa maelewano baina ya watu binafsi, jamii, taifa au mataifa. Migogoro iliyojitokeza ni:

Migogoro ya wahusika

- Mwalimu Chikoya na wanafunzi wasiokuwa na ada wala sare za shule. Huu unasababishwa na wanafunzi wasiokuwa na ada wala sare. Suluhisho lake ni wanafunzi hao kufukuzwa shule.
- Maman'tilie na mzee Lomolomo. Huu unasababishwa na ulevi wa Lomolomo. Suluhisho ni kifo cha mzee Lomolomo.
- Peter na Doto. Huu unasababishwa na Doto kumfukuza Pita jaani. Suluhisho la mgogoro huu ni Kurwa kumsaidia Peter.

Mgogoro wa nafsi

- Huu unampata Peter, yeye anamawazo ya kurudi shule lakini hajui ni kipi afanye ili apate pesa za kumrudisha.

Migogoro mingine ni: migogoro ya kiuchumi, kisiasa, kiutamaduni na kijamii.

FALSAFA

Falsafa ni imani ya mwandishi. Emmanuel Mbogo anaamini kuwasaidia watoto kupata elimu yao kutaondoa matatizo yanayozuia ujenzi wa jamii mpya.

MTAZAMO/MZIMAMO

Mwandishi anamsimamo wa kimapinduzi. Anaamini kuwapatia watoto elimu na kusimamia malezi yao kutaliokoa taifa.
